

MEKKE DÖNEMİNDE BENÎ ÜMEYYE'NİN İSLÂM'A KARŞI TUTUMU

Adem APAK*

ÖZET

Hz. Muhammed peygamberlikle görevlendirildikten hemen sonra İslâm'ı kabileler arasında yaymaya girişti. İlk önce kendi kabilesi olan Haşimoğulları sülalesini, daha sonra diğer Kureyş kabilelerini yeni dine davet etti. Bu kabilelerden birisi de Mekke'nin en itibarlı ailelerinden olan Ümeyyeoğulları'dır. Bu makalede biz, Mekke döneminde Ümeyyeoğulları'nın İslâm karşısındaki durumunu ele alacağız.

SUMMARY

Muhammed as soon as became prophet, he began to expand İslâm in Arab tribes. First of all he invited to new religion his tribe Benû Hashim, later other Kurayh tribes. Benû Umayyad is one of the Kuraysh tribes. In this article we study position of Benû Umayyad to İslâm in the Period of Mecca.

GİRİŞ

Hz. Muhammed (s.a.v) Allah tarafından insanlığa en son peygamber olarak gönderildi. Kur'an'da ilk inen âyetler arasında Hz. Peygamber'e, yakınlarını ve akrabalarını Allah'ın buyruğuna çağırma emri yer alıyordu. Allah Rasûlü de bu emir gereğince, ilk önce eşinden başlamak üzere çevresindekilere İslâm dinini tebliğ etmeye başladı.

* Araştırma Görevlisi, U.Ü. İlâhiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları ABD

¹ Şuara, 26/214

Ancak Hz. Muhammed, peygamberliğini ilân etmesiyle birlikte, Mekke'de büyük bir muhalefet hareketiyle karşılaştı. Atalarının dinine bağlı kalma düşüncesi, mevki ve nüfuzun elden gitmesi endişesi, menfaat kaybı vs. nedenlerle Mekkeliler, Hz. Peygamber'e şiddetle karşı çıktılar². Yeni dinin kabul görmemesinin en önemli sebeplerinden biri de, kabileler arasında eskilere dayanan düşmanlıklar idi. Kureyş arasında öteden beri çekememezlik ve üstünlük dâvaları vardı. Haşimoğulları'ndan bir peygamber çıkmasıyla birlikte, bu ailenin kendilerine üstünlük sağlayacağını düşünen diğer kabileler rahatsız olmaya başladılar. Rasûlüllah'ın (s.a.v) peygamberliğine karşı Ebû Cehil'in şu sözleri, o dönemde kabilelerin birbirleriyle olan rekabetlerinin hangi noktaya geldiğini göstermek için iyi bir örnek olacaktır:

"--Biz, Abdumenafoğulları ile şeref ve şan hususunda şimdiye kadar çekiştik durduk. Onlar halka yemek yedirdi, biz de yedirdik. Onlar bağışta bulundular, biz de bulunduk. Onlar arabuluculuk yapıp diyet yüklendiler, biz de diyet yüklendik. Onlarla kulak kulağa giden yarış atı durumuna gelince, onlar (İşte bizden kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber var) dediler. Biz bunun dengini nereden bulup çıkaracağız. Vallahi hiç bir zaman ona inanmayız, onu tasdik etmeyiz³. Ona vahiy geldiği gibi bize de vahiy gelinceye kadar, peygamberliği kabul etmeyiz"⁴. Ebû Cehil'in sırf kendi ailesinden olmadığı için Hz. Peygamber'i inkâr etmesi, hemen tüm Mekkelilerin bu konudaki genel politikasını yansıtmaktadır.

Bu konuda bir örnek daha verelim: Ümeyye b. Ebî Salt, Ebû Süfyan'a Abdumenafoğulları'ndan bir peygamberin geleceğine dair bilgisinin olduğunu, ahlâkı ve bilgisiyyle Utbe b. Rebîa'nın peygamber olacağını tahmin ettiğini, fakat kırk yaşını geçmiş olduğu için bunun mümkün olmadığını bildirdi. Ebû Süfyan da Ümeyye'ye, Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğini ilân ettiğini bildirince, Ümeyye onun gerçek peygamber olduğunu söyledi ve Ebû Süfyan'a onu tasdik etmesi tavsiyesinde bulundu. Ebû Süfyan, kendisinin niçin Hz. Peygamber'e inanmadığını sorduğunda Ümeyye, aynen Ebû Cehil'in mantığıyla "Sakîf kadınlarının, Abdumenafoğulları'ndan bir gence tabi olduğumu duymalarından utanışım sebebiyle onu peygamber olarak kabul etmem" cevabını verdi⁵. Ümeyye, Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğunu bildiği halde, sırf başka bir kabileden olduğu için ona inanmamıştı.

² Şibli, *Asr-ı Saadet*, I, 159-161

³ İbn İshak, *Siyer*, s.250; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l Eser*, I, 111-112; Heykel, M. Hüseyin, *Muhammed Mustafa*, s.169

⁴ Halebi, *İnsanü'l-Uyûn*, I, 497

⁵ Halebi, *İnsanü'l-Uyûn*, I, 501

Kureyş kabileleri arasında sürüp giden mücadelelerden belki de en önemlisi, İslâm öncesine dayanan ve uzun yıllar devam Emevî-Haşimî düşmanlığıdır. Esas inceleme alanımız olan Hz. Peygamber dönemine geçmeden önce, bu iki ailenin cahiliye dönemindeki durumlarını bilmemiz, konunun daha iyi izah edilmesine yardımcı olacaktır.

A- MEKKE ŞEHİR DEVLETİNİN KURULMASI

İslâm öncesinde Kureyş kabilesini bir araya getiren ve Mekke'de bir şehir devleti kuran kişi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dedesi Abdulmuttalib'ten yukarıya doğru dördüncü sırada yer alan Kusay b.Kilab'dır⁶. Sadece kutsal yer çevresinde çadırlar kurup halkı oralara yerleştirmekten öte, onu Mekke şehrinin kurucusu olarak kabul etmek gerekir⁷. Kusay, Ka'b b. Lüey'in kolları olan Abdümenafogulları, Abdüddaroğulları, Abdülzuzaoğulları, Zühreoğulları, Abdoğulları, Teymoğulları, Mahzumoğulları, Sehmoğulları, Cumahoğulları ve Adiyogulları'nı Zemzem'in bulunduğu el-Batha vadisine yerleştirdi. Bu sebepten onlara, Abtahî, Bitahî veya Kureyş el-Bitah adı verilir. Bunlar Kureyş'in en zengin ve en soylularıydılar. Kureyş-i Bitah'ın dışında kalanlar ise, şehrin dış mahallelerinde ve şehri kuşatan tepelerin arasındaki boğazlarda iskân edildiler. Birinci gruba göre daha az itibarlı

6 Kusay henüz süttün kesilmiş bir çocuk iken babası Kilab ölmüştü. Kudaa kabilesine mensup olan Rebîa b. Haram, hac için Mekke'ye geldiğinde, Kusay'ın annesi Fatıma bint Sa'd b.Seyel ile evlendi. Rebîa, hanımı ve oğlu Kusay'ı Benî Uzrelerin yurduna götürdü. Kusay orada üvey babasının yanında büyüdü. Daha sonra annesinden, babasının Kureyşli bir asil olduğunu öğrendi ve asil memleketi olan Mekke'ye gitmek istedi. Kudaa hacıları yola çıktığı zaman o da onlarla beraber Mekke'ye geldi. Mekke'ye yerleşen Kusay, şehrin idaresini elinde bulunduran Huzaalılar lideri olan Huleyl'in kızı Hubba'ya talip oldu ve onunla evlendi. Hubba'dan Abdüddar, Abdümenaf, Abdülzuzaa ve Abd isminde oğulları oldu. Huleyl hastalanınca Kâbe anahtarını kızı Hubba'ya verdi, Beytullah'ın idaresini de Kusay'a devretti. Huzaalılar, Huleyl'in Kâbe hizmetini Kusay'a bırakmasına kızdılar ve anahtarı Hubba'dan zorla aldılar. Bunun üzerine Kusay, Kâbe hizmetleri konusunda kendisinin Huzaa ve Benî Bekir'den daha üstün olduğuna kanaat getirerek, Kureyş ve Benî Kinane'den kabile reisleriyle görüştü ve onlarla Huzaa ile Benî Bekir'in Mekke'den çıkarılması konusunda anlaşta. Ayrıca, Uzreoğulları'ndan ana bir kardeşi Rizah b. Rebîa'yı da yardıma çağırdı. Huzaa-Benî Bekir ittifakı ile Kusay taraftarları Ebtah'da şiddetli bir savaşa giriştiler. Araya bazı Arap kabilelerinin girmesiyle, taraflar savaşı bırakmayı ve Ya'mur b. Avf'ı hakem tayin etmeyi kabul ettiler. Hakem, Kusay lehine karar vererek, Mekke yönetiminin Kusay'a verilmesine ve Huzaalıların Mekke'den çıkarılmasına hükmetti. Kusay'ın Kâbe anahtarını alması hakkında başka bir rivayet daha vardır : Kusay'ın kayınpederi Huleyl hastalanınca, Beyt'in anahtarını kızı Hubba'ya verdi. Kadın olması nedeniyle Hubba, hizmetleri yapmaktan aciz olduğu için, anahtar yine Huzaa'dan olan Ebû Gubşan'a verildi. Şaraba aşırı düşkün olan bu kişi, Taif'te bulunduğu sırada sarhoş olunca, bir tulum şarap ve yaşlı bir deve karşılığında anahtarı Kusay'a sattı. Akli başına geldiğinde anahtarı geri almak istediye de, orada bulunanların şahadetıyla anahtar Kusay'da kaldı. Bu olaydan sonra "Ebû Gubşan'dan daha ziyankâr" şeklinde bir söz, ahmaklık ve pişmanlık konusunda darb-ı mesel olmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. İbn Hişam, es-Siretül-Nebeviyye, I,131-132, 136, 137, 143; Ezrakî, Ahbârü Mekke I, 104-107; İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I, 67-69; İbn Kuteybe, Kitabü'l Meârif, s. 32; Belâzurî, Ensâbü'l-Esrâf, I,49; Ya'kübî, Tarih, I, 238 ; Taberî, Tarih, II,182, 255, 256; Süheylî, Ravdu'l-Unuf, 33; İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, II,11-12; İbn Kesir, Siretül-Nebeviyye, I,94; İbn Haldun, Kitabü'l-İber ve Divanü'l-Mübtedci ve'l-Haber , II.c. I. Ks.,334-355; Çağatay, Neşet, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, s. 89-90; Es'ad, Mahmud, Tarih-i Dîn-i İslâm, s. 112

7 Watt, Montgomery, Muhammed Mekke'de, s. 12

olan bu topluluğa ise, Kureyş-i Zevâhir denilmektedir⁸. Kusay'ın ve onun büyük babası Ka'b'ın soyundan gelenlerin hepsi Kureyş-i Bitah içinde yer almaktadır⁹.

Kureyş'i iskân ettikten sonra Kusay, Mekke ve Kâbe'nin yönetimini uhdesine aldı. Hicâbe (Kâbe perdedarlığı), Kıyâde (Kumandanlık), Nedve (Meclis başkanlığı), Sikâye (Hacılara su dağıtma), Rifâde (Hacılara yiyecek sağlama) gibi önemli görevleri kendi üzerine aldı, diğer hizmetleri eski sahiplerine bıraktı. Kureyş'in reisi olan ve aynı zamanda Nedve (Meclis başkanlığı) görevini üstlenen Kusay, (Darü'nnedve= Danışma yeri) anlamına gelen bir meclis binası inşa etti. Kusay'ın ikamegâhı olan ve 440'ta yapılan bu binada, Kureyş'in önemli mes'eleleri istişare edilir ve karara bağlanırdı. Başka kabilelerle yapılacak savaş ve barış kararları burada alınır, sancak burada açılırdı. İzdivaçlar burada kararlaştırılır, büluğa eren kızlara yine aynı yerde gömlek giydirilirdi¹⁰.

Kusay'ın ölümünden sonra, onun görevleri büyük oğlu Abdüddar'a geçti. Fakat Abdümenaf'ın oğulları Abdüşşems, Haşim, Muttalib ve Nevfel¹¹ Kureyş içinde kendilerinin Abdüddar'dan daha faziletli olduklarını iddia ederek, onların ellerindeki hizmetleri almaya karar verdiler. Kureyş, ikiye bölündü. Abdüddar'ı Mahzum, Sehm, Cumah, Adi, Abdümenafı ise, Esed, Zühre, Teym ve Haris b. Filr destekledi. Abdümenaf oğulları'nın başında Ebû Süfyan'ın dedesi Abdüşşems vardı¹². Her iki taraf tam savaşa girişmek üzereyken, araya giren başka kabileler vasıtasıyla sulha karar verdiler. Yapılan anlaşma ile yetkileri aralarında paylaştılar. Hicâbe, Liva, Nedve Abdüddar'a kalırken en önemli görevler Kıyâde, Sikâye ve Rifâde Abdümenaf soyuna geçti¹³.

⁸ Kureyş-i Bitah ve Zevâhir hakkında geniş bilgi için bk. Cevad Ali, el-Mufassal, IV, 27-29

⁹ Belâzurî, Ensâbü'l-Esrâf I, 51; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 13; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, II, 207; Lammens, "Kureyş", İA, VI, 1015; Ferruh, Ömer, Tarihu Sadri'l İslâm ve'd- Devleti'l- Emeviyye, s. 46; Kehhale, Ömer, Mu'cemu Kabâilil-Arab, III, 984

¹⁰ İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, I, 44; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 66, 109; Taberî, Tarih, II, 258; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 12; İbn Kesîr, Sîre, I, 97; Weir, T.A. "Darunnedve", İA, II, 492-493; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 581; Kasımî, Zafir, Nizâmü'l Hükûm fi's- Şer'iyye ve'l- Tarihi'l-İslâmiyye, s.19-20

¹¹ İbn Kuteybe, Abdümenaf'ın Ebu Amr adında başka bir oğlunun daha olduğunu bildiriyor. bk. Kitâbü'l-Meârif, s. 32

¹² İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, I, 151; İbn Haldun, Kitâbü'l-İber, II, c. 1, ks. 336. Komutanlığı Hz. Peygamber'in dedesi Haşim'in yaptığı da rivayet edilir. bk. İbn Sa'd, Et-Tabakât, I, 77

¹³ İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, I, 151; İbn Sa'd, et-Tabakât I, 77; İbnü'l-Esîr, el- Kâmil, II, 14; İbn Kesîr, el- Bidâye, II, 209; Heykel, Mehmet Hüseyin, Muhammed Mustafa, s.86; Çağatay, İslâm Önesi Arap Tarihi s. 91; Ferruh, Ömer, Tarihu Sadri'l-İslâm, s. 48; Watt, Hz. Muhammed Mekke'de s. 12; Lings, Martin, Hz. Muhammed'in Hayatı, s.14

B- EMEVÎ--HAŞİMÎ MÜCADELESİNİN BAŞLAMASI

İslâm tarihi boyunca meydana gelen birçok olayın kaynağı olarak kabul edilen Emevî- Haşimî mücadelesi, Abdümenaf döneminde başlamıştır. Onun oğulları arasında sürüp giden rekabetin etkileri asırlar boyu devam etmiştir. Bir takım itikadî ve siyasî fırkaların oluşumunda ve savaşlarda bu mücadelenin dolaylı veya direkt etkisi olmuştur.

Abdümenaf, babasının sağlığında, hatırı sayılan ve sözü dinlenen bir kişi idi. Çok cömert ve ihsanı bol olması nedeniyle kendisine "Feyyâz" adı verildi¹⁴. O, Mekke'nin yabancılarla olan siyasî ve iktisadî münasebetlerini geliştirdi. Bizans, İran ve diğer ülkelerin imparatorları ona, kendi ülkelerinde ticaret yapma izni verdiler¹⁵. Abdümenaf öldüğünde, onun vazifelerinden Sikâye ve Rifâde'yi Haşim, Kıyâde'yi de Abdüşşems üstlendi. Haşim ile Abdüşşems'in birbirlerine yapışık olarak doğdukları, ayrıldıklarında, aralarından kan aktığı, bu nedenle de ileride onların nesilleri arasında bir mücadelenin olacağı şeklinde yorumlar yapılmıştır¹⁶.

Sikâye ve Rifâde'yi üzerine alan Haşim, o dönemde Mekke'nin en zengini idi. Bu görevleri ifâ etmek için malından çok miktarda pay ayırırdı¹⁷. Aynı zamanda büyük bir tacir olan Haşim, Kureyş'i ilk defa Harem dışındaki ülkelere kış ve yaz seferleri yapmaya alıştıran, bu yolda onların güvenliklerini sağlayan kişi idi¹⁸. O, Kureyş tüccarlarının Bizans topraklarında rahat ticaret yapabilmeleri ve ticaret vergilerinden muaf tutulabilmeleri için, Kayser'den izin aldı. Aynı muafiyet, Habeş hükümdarından da alındı. Haşim Şam, Rum yurdu ve Gassan'a; Abdüşşems Habeşe; Nevfel Irak ve Faris'e; Muttalib de Yemen'e ticarî seferler düzenlemeye başladılar¹⁹. O dönemde bütün Arabistan'da emniyetsizlik, güvensizlik hüküm sürerken, Kureyş kervanları rahatça ticaret yapabiliyorlardı²⁰.

Kureyş'in şiddetli kılığa maruz kaldığı bir dönemde Haşim, Şam'a giderek oradan kuru ekmek ve peksimet getirdi. Yük taşıdığı develeri kesip tirit yaparak halkı doyurdu. Haşim'in asıl ismi Amr iken bu hayırlı hizmetinden dolayı kendisine (Haşim=Tiridi ufalayan) adı verildi²¹.

14 Halebî, İnsan'ül- Uyûn, I, 21

15 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 75; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 32

16 Taberî, Tarih, II, 252; Makrîzî, Nizâ, s. 38; Mahmud Es'ad, Tarih-i Dîn-i İslâm, s.116-117

17 Belâzurî, Ensâbü'l-Eşraf, I,60; Ya'kûbî, Tarih, I, 242

18 Âlûsî, Bulûğu'l-Ereb, I, 307

19 Taberî, Tarih II, 252; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 10; Ömer, Ferruh, Tarihu Sadri'l-İslâm, s. 48

20 Şiblî, Asr-ı Saadet, I, 222; Büyük İslâm Tarihi, I, 133, 142

21 Makrîzî, Nizâ, s. 40; Ömer, Ferruh, Ferruh, Tarihu Sadri'l-İslâm, I,43; Cevad Ali, el-Mufassal, IV, 64

Babasının vefatıyla Abdüşşemsoğulları'nın lideri olan Ümeyye b. Abdüşşems, Kureyş'in önde gelenlerinden birisiydi. Ümeyye, bir çok mal ve evlât sahibiydi²². Bu nedenle Kureyş riyaseti için kendisini amcası Haşim'e denk ve rakip görüyordu. Bundan dolayı, amcasını hased etmeye ve onun yaptığı ihsanü ikramı yapmaya kalkıştı. Fakat buna güç yetiremeyince, Kureyşliler kendisini kınadılar. Ümeyye buna kızdı ve Haşim hakkında ileri geri sözler söyledi. Kendisinin de onun kadar soylu olduğunu iddia etti ve kimin daha faziletli olduğunun tespit edilmesi için bir hakem tayin edilmesini istedi. Haşim ilk önce, yaşını ve mevkiini göz önüne alarak, Ümeyye'nin dâvetine katılmayı arzu etmedi, fakat Kureyş'in aşırı ısrarlarıyla, kaybedenin elli deve vermesi ve on yıl Mekke'den sürgün edilmesi şartıyla onun teklifini kabul etti. Ümeyye de buna razı olunca Kahin'ül -Huzaî'ye gittiler. Kahin, onlar daha maksatlarını söylemeden "Güzel eserlerle güzel işte, evvel ahir bu yarışta Haşim, Ümeyye'yi geçmiştir. Ebû Hemheme de bunun böyle olduğunu bilir." dedi ve Haşim b. Abdümenaf lehine hüküm verdi. Münafere'nin şartı gereği Ümeyye'den elli deve alındı. Haşim, develeri boğazlatıp, orada bulunanlara ve fakirlere yedirdi. Ümeyye de on yıl kalmak üzere Şam'a gitti.²⁴

Benî Ümeyye ile Benî Haşim arasındaki ilk düşmanlık bu olayla başladı²⁵. Daha önceleri, ihsan ve in'am yönünden rekabet eden, Kâbe'ye ve Kureyş'e daha iyi hizmet etme yolunda birbiriyle yarışan iki aile, bu olaydan sonra fiilî mücadelenin içerisine girmiş oldular. Gelecekte; Risâlet devrinde, sahâbe döneminde iki sülâle arasındaki mücadelenin büyüdüğü ve bu mücadelenin Emevî devletinin ortadan kalkmasıyla bile sona ermeyip, Endülüs Emevîleri'nin yıkılmasına kadar devam ettiği görülecektir²⁶.

Haşim ve Ümeyye oğulları mücadelesinde ikinci önemli olay, Hz. Peygamber'in ilk dedesi Abdülmuttalib ile Ebû Süfyan'ın babası Harb b. Ümeyye arasında meydana geldi: Abdülmuttalib'in Uzeyne adında ticaretle uğraşan Yahudi bir komşusu vardı. Kendisi de tüccar olan Harb b. Ümeyye, onun bol kazanç elde etmesini kıskandı ve Kureyş gençlerini bu adamı öldürmeleri için teşvik etti, onlara, Yahudiyi öldürmeleri, mallarını da gasbetmelerini söyledi. Hiç kimsenin onun kan bedelini istemeye kalkışamayacağını da bildirip, onlara himaye garantisi verdi. Gençler de, toplanıp bu Yahudiyi öldürdüler²⁷.

22 Makrizî, Nizâ, s.39

23 Ebu Hemheme, Ümeyye'nin kayınpederidir, münafere esnasında o da orada bulunuyordu. bk.M. Es'ad, Tarih-i Dîn-i İslâm, s. 117

24 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 61, 76; Taberî, Tarih, II, 253; İbnü'l-Esrî, el -Kâmil, II, 10; Âlûsî, Bulûğu'l-Ereb, I, 307-308

25 Makrizî, Nizâ, s.41; Cevad Ali, el-Mufassal, IV, 71

26 Mahmud Es'ad, Tarih-i Dîn-i İslâm, s. 117; Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi, I,116

27 Âlûsî, Bulûğu'l-Ereb, I, 323

Abdülmuttalib durumu öğrenince, Harb b. Ümeyye'ye gidip, ondan öldürülenin kan bedelini istedi. Harb, buna yanaşmadığı gibi katilleri de saklamaya çalıştı. Mesele karşılıklı hakarete kadar gitti, birbirlerine ağır sözler söylediler. Sonunda kimin haklı olduğunun belirlenmesi için bir hakeme gitmeye karar verdiler²⁸. Haşim ve Ümeyye'den sonra, Abdülmuttalib ile Harb ikinci defa hakim huzuruna çıkacaklar ve hakimın vereceği karara göre hareket edeceklerdi.

Taraflar meseleyi ilk önce Habeş kralı Necaşi'ye götürdüler. Fakat kral bu görevi kabul etmedi²⁹. Muhtemeldir ki Necaşi, ülkesiyle sıkı ticari ilişkileri ve dostluk bağlantıları olan bu iki ailenin devam edegelen mücadelelerini biliyor ve bu iki akraba arasında çıkmış olan ihtilâfa müdahil olmaktan çekiniyordu. Necaşi'nin olumsuz cevabından sonra, Hz. Ömer'in cediti Nufeyl b. Abdüluzza hakem tayin olundu. Hakem Abdüluzza, Harb b. Ümeyye'ye; kendisinden daha uzun boylu, daha güzel yüzlü, hatası daha az, çocukları daha çok, ihsan ve ikramı daha geniş olan biri ile ne cesaretle hakem huzuruna çıkabildiğini sordu. Abdülmuttalib'i de överek, onun öfkeden uzak olduğunu, kavmini daha çok sevdiğini söyledi. Hakem, Abdülmuttalib'i haklı görünce, Harb'den yüz dişi deve alınıp Yahudinın amcası oğluna teslim edildi. Abdülmuttalib, Harb'in peşini bırakmayarak, onun kiraladığı katillerin gasbettikleri malları da geri alıp, mal sahibinin akrabalarına teslim etti³⁰. Haşim ve Ümeyye aileleri arasında meydana gelen bu zıtlaşmada da, Ümeyyeoğulları hakim huzurundan mağlup olarak ayrıldılar. Bu ikinci yenilgi, aralarındaki düşmanlığı daha da artmasına sebep oldu.

C- HZ. PEYGAMBER'İN TEBLİĞİ KARŞISINDA ÜMEYYEOĞULLARI

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz düşmanlık, Ümeyye ailesinin İslâm'a muhalif kanatta yer almasında büyük etken oldu. Hz. Peygamber'in gençliği döneminde dedesi Abdülmuttalib, Benî Haşim'in mevkiini güçlendirmişti. Onun vefatından sonra, yerini doldurabilecek ve bu aileye eski nüfuzunu kazandıracak bir halef yoktu. Ne tüccar olması nedeniyle panayırları dolaşmakla meşgul olan Abbas, ne fakirlikle boğuşan Ebû Talib, ne de ahlâksız biri olan Ebû Leheb eski reisin yerini doldurabilecek yeterlilikte idi.³¹ Bu dönemde Haşimoğulları, idarî alanda olduğu gibi iktisadî alanda da en büyük rakipleri olan Ümeyyeoğulları karşısında kan kaybetmeye

²⁸ Belâzurî, Ensâbü'l-Eşrâf I, 73-74; İbn Kesîr, el-Bidâye, II, 9

²⁹ İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 87; Belâzurî, Ensâbü'l-Eşrâf I, 73

³⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât I, 87; Taberî, Tarih, II, 253-254; İbnü'l-Esir, II, 9; Makrîzî, Nizâ, s. 42; Âlûsî, Bulûğu'l-Ereb, I, 323-324; Cevad Ali, el-Mufassal, IV, 79-80

³¹ Şiblî, Asr-ı Saadet, I, 161

başladılar. Ticaette Benî Ümeyye temayüz ederken, Hz. Peygamber'in soyu, hac mevsiminde mahallî ticaretle iktifa etmek zorunda kalmıştı. Sikâye ve Rifâde hizmetlerini üstlenmiş olan Haşimoğulları, dînî alana ağırlık vermişler, böylece dünyevî - maddî sahada üstünlüğü rakiplerine kaptırmışlardı³². Ticarî ve iktisadî sahada itibarlı bir yere sahip olan Ümeyyeliler, Mekke yönetiminin de en etkili liderlerini içlerinde bulunduyorlardı. Peygamberliğin ilk günlerinde Ebû Uhayha Said b. el-Âs büyük güce sahipti. Ukbe b. Ebî Muayt ile Rebîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe hatırı sayılır kimselerdi. Keza Ebû Süfyan b. Harb de Mekke idaresinin vazgeçilmez şahsiyetlerinden biri idi³³.

Her yönden Haşim ailesine üstünlük sağladıkları bir dönemde, Hz. Peygamber'in İslâm'ı yayarak tekrar kabilesini eski mevkiine getireceği endişesiyle Ümeyyeliler, İslâm'a karşı düşmanca tavır takındılar. Bu nedenle, Hz. Peygamber aleyhine oluşturulan muhalefet hareketinin ön saflarında hep Ümeyye kabilesi mensuplarını görmek mümkündür³⁴. Hz. Peygamber'i inkâr etmeye çağıran ve halkın cahiliye düşüncelerini en çok tahrik edenler Benî Ümeyyelilerdi. Arabın taassubundan faydalanarak, Hz. Peygamber'in, onları babalarının dininden döndürmek istediğini ve putlara hakaret ettiğini söylüyorlar, insanları Rasûlüllah'tan uzaklaştırmaya çalışıyorlardı³⁵. Çünkü, o zamanki Kureyş idaresinde meydana gelecek her değişiklik, kesinlikle Benî Ümeyye'ye zarar verecekti. Bu nedenle, üstünlüğü elde bulunduran Ümeyyeoğulları, güç yetirebildikleri kadar İslâm aleyhine mücadele etmeye çalışmışlardır³⁶. Ümeyyeoğulları'nın genelde İslâm'a muhalif olduklarını ve Hz. Peygamber'e karşı mücadeleyi benimsediklerini söylemek, bu aileden hiç kimsenin Müslüman olmadığı anlamına gelmez. Şimdi biz Mekke döneminde İslâm'ı kabul eden veya müşrik kalan Ümeyyeoğulları'nı tablo halinde gösterelim. Daha sonra hem Müslümanların hem de müşriklerin durumları ayrı ayrı değerlendirilecektir.

32 Ferruh, Ömer, Tarihu Sadri'l-İslâm s.110-111; Fayda, Mustafa, Halid b. Velid, s. 41

33 Watt, W.Montgomery, Hz.Muhammed Mekke'de, s. 99-100

34 Fayda Mustafa, Halid b. Velid, s. 34-35

35 Es'ad Mahmud, Tarih-i Dîn-i İslâm, s.453; Derveze, İzzet, Asru'n-Nebî, I, 165

36 Ferruh, Ömer, Tarihu Sadri'l-İslâm, s.111; Muir, Sir William, Caliphate, s.211

MÜSLÜMAN OLANLAR	MÜSLÜMAN OLMAYANLAR
Osman b. Affan b Ebi'l-Âs	Hanzala b. Ebi Süfyan b. Harb
Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa	Ubeyde b. Said b. el-Âs b. Ümeyye
Salim (Ebû Huzeyfe'nin mevlası)	el-Âs b. Said b. el-Âs b. Ümeyye
Abdullah b. Caş h/ Huzeyme	Ukbe b. Ebi Muayt b. Ebi Amr
Ebû Yezîd b. Rukayş h/Huzeyme	Utbe b. Rebîa b. Abd Şems
Ukkaşe b. Mihsan h/Huzeyme	Şeybe b. Rebîa b. Abd Şems
Ebû Sinan b. Mihsan h/Huzeyme	Velid b. Utbe b. Rebîa
Sinan b. Ebi Sinan h/Huzeyme	Amr b. Ebi Süfyan b. Harb
Şuca' b. Vehb h/ Huzeyme	Hâris b. Ebi Vecze b. Ebi Amr
Ukbe b. Vehb h/Huzeyme	Ebu'l-As b. Rabi' b. Abd el-Uzza
Rabia b. Eksem h/Huzeyme	Ebu'l-As b. Nevfel b. Abd Şems+ 8 anlaşmalı+ 4 tabi
Muhriz b. Nazla h/Huzeyme	Ebu Süfyan b. Harb b. Ümeyye
Erbed b. Humeyra h/Huzeyme	Hakem b. Ebi'l-As
Malik b. Amr h/Suleym	
Midlâc b. Amr h/Suleym	
Sakf b. Amr h/Suleym	
Halid b. Said b. el-Âs	
Amr b. Said	
Ebû Ahmed b. Caş h/Huzeyme	
Abdurrahman b. Rukayş h/Huzeyme	
Amr b. Mihsan h/Huzeyme	
Kays b. Abdillâh h/Huzeyme	
Safvan b. Amr h/Suleym	
Ebû Musa el-Eş'ari h	
Muaykib b. Ebi Fatıma h	
Subayh (Ebû Uhayha'nın mevlası)	
ez-Zubeyr b. Ubeyde	
Tammâm b. Ubeyde	
Muhammed b. Abdillâh b. Caş	

Tablo: Müslüman Olan ve Olmayan Abdüşşemsoğulları ³⁷

³⁷ Bu tablo W. Montgomery Watt'ın Hz. Muhammed Mekke'de isimli eserinin Ekler kısmından alınmıştır. bk. Ek Bilgi E, s. 183-184. Sadece Hakem b. Ebi'l-Âs tarafımızdan listeye eklenmiştir.

Tabloya bakıldığı zaman müslüman olan Ümeyye'lilerin olmayanlardan daha fazla olduğu tespit edilmektedir. Ancak onlar içerisinde bizzat Ümeyye ailesine mensup olan şahısların sayısı oldukça azdır. İslâm'a girenler genelde Huzeyme ve Suleym kabilelerine mensup olup Ümeyye b. Harb ile anlaşmalı (halif) olan kişilerdi. Ayrıca Ebû Huzeyfe'nin mevlası Salim ve Ebû Uhayha'nın mevlası Subayh da bu kabilenin himayesinde iken İslâm'a girmişlerdi. Dolayısıyla bu bilgiler ışığında biz, bu kabile şemsiyesi altında yaşayıp İslâm'a girenlerin ekseriyetinin Benî Ümeyye ailesi haricinden olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bizzat bu kabile mensubu ve hatta kabilenin ileri gelenlerinin oğulları olan -Hz. Osman, Ebû Huzeyfe, Halid b. Said gibi- gençler de müslüman olmuşlardır. Şimdi bu kabileden İslâm'a giren şahıslar ve kabile ileri gelenleri tarafından maruz bırakıldıkları muameleler hakkında kısa bilgiler vermeye çalışalım.

D- ÜMEYYEOĞULLARI'NDAN MÜSLÜMAN OLANLAR

Ümeyyeliler içerisinde de, İslâm öncesinde cahiliye adetlerinden nefret eden ahlâklı, faziletli insanlar vardı. Osman b. Affan bu mümtaz şahıslardan birisidir. Hz. Osman(r.a), Hz. Ebû Bekir'in davetiyle birlikte tereddüt etmeden müslümanlar safına katılmıştır.³⁸ Onun ata soyu, Hz. Peygamber'in atası olan Abdümanef b. Kusay'da birleşir. Annesi, Erva bint Kureyz b. Rebîa b.Habib b. Abdüşşems, annesinin annesi ise Hz. Peygamber'in halası Ümmü Hakim Beyza bint Abdülmuttalib'tir.³⁹ Hz. Osman Müslüman olan Ümeyye'liler içerisinde en itibarlısı idi. Buna rağmen o dönemde daha otuz yaşlarında bir genç olması nedeniyle aile içerisinde söz sahibi değildi.

İlk Müslümanlara reva görülen eziyetlerden ve dinden döndürülmek için yapılan baskılardan Mekke'nin önde gelen ailelerinden birinin üyesi olmasına rağmen Hz. Osman da nasibini aldı.⁴⁰ Kudretli bir aileye mensub olması nedeniyle, azgın müşriklerin tecavüzlerinden kurtulan Hz. Osman, bizzat kendi amcasının zulmüne maruz kaldı. Önce ihtiyaçlarını karşılamayı kısıtlayarak, maddî yönden baskıyla onu dininden döndürmeye çalışan amcası Hakem b. Ebî'l-âs, bununla yetinmedi, onu el ve ayaklarından bağlayıp işkenceye tabi tuttu. Atalarının dinine dönmezse işkenceye devam edeceği tehdidinde bulundu. Tüm baskılara rağmen,⁴¹ dâvasında sebat gösterince, Hakem onu serbest bırakmak zorunda kaldı.

³⁸ İbn Sa'd, et-Tabakât, III, 55; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 39; İbn Kesir,el-Bidâye, III, 29;Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, I, 75 ; Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi, I, 203

³⁹ İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 53; İbn Kuteybe, Kitâbü'l-Meârif, s. 82; İbn Abdîlberr, el-İstiâb, III, 1037-1038; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, III, 584- 585; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 462

⁴⁰ Sırma, İ. Süreyya, Örnek Halifeler Dönemi, s.95

⁴¹ İbn Sa'd, et-Tabakât, III, 55; Halebî, İnsanu'l-Uyûn, I, 466; Algül, İslâm Tarihi, I, 203

Benî Ümeyye'den ilk Müslüman olanlardan biri de Halid b. Said b. As b. Ümeyye'dir. Ebû Bekir'den sonra Müslüman olduğu söylendiği gibi, İslâm'a girenlerin üçüncüsü, dördüncüsü yada beşincisi olduğu şeklinde rivayetler vardır⁴². Gördüğü bir rüya üzerine Müslüman olmuştu. Rüyasında bir ateşin kenarında durduğunu, babasının onu ateşe atmaya, Hz. Peygamber'in de belinden tutarak ateşe düşmesine engel olmaya çalıştığını görmüştü. Sabah olunca rüyasını Hz. Ebû Bekir'e anlattı, o da Müslümanlığı kabul etmesini tavsiye edince Halid, hemen Hz. Peygamber'e (s.a.v) gitti ve Müslüman oldu⁴³. Halid'in Müslüman olduğunu duyan baba Said b. el-Âs, diniden vazgeçirmek için onu aç, susuz bir vaziyette çölde hapsedti. Hatta kafasını yaracak derecede feci şekilde dövdü. Diğer oğullarını da tehdit ederek, Halid'e yardım etmemelerini istedi. Tüm sıkıntılara rağmen o, dininden taviz vermedi. Hapsedildiği yerden birkaç gün sonra kaçıp, Hz. Peygamber'in yanına gitti ve Habeşistan'a hicret edinceye kadar babasına görünmedi⁴⁴. Halid'in kardeşi, Amr b. Said de bir müddet sonra İslâm'ı kabul ederek Müslüman olan Benî Ümeyye gençleri kervanına katıldı⁴⁵.

Aile asabiyetini ve ana-baba otoritesini kırarak İslâm'ı seçenlerden biri de Ebû Huzeyfe'dir. Bu zat, Benî Ümeyye'nin en ileri gelen şahsiyetlerinden birisi olan Utbe b. Rebîa'nın oğlu idi. Hz. Peygamber'in Dâru'l-Erkam'a girip halkı orada gizlice İslâmiyet'e dâvete başlamasından önce Müslüman oldu⁴⁶. Utbe gibi akıllı ve uzlaşmacı bir insanın oğlu olma şansına sahip olan Ebû Huzeyfe, diğer kabile gençleri gibi herhangi bir fizikî işkenceye maruz kalmadı. Utbe, Halid'in babasından daha sabırlı davranıyordu. Ebû Huzeyfe de, bir gün onun gerçeği göreceğini ve putperestlik inancını bırakacağını ümit ediyordu⁴⁷.

Hem Ebû Huzeyfe hem de Halid b. Said kabilenin en gençleri arasında yer alıyorlardı. Bu nedenle aile içerisinde söz sahibi olamamışlardı. Her ikisinin annesinin de Kureys'le zayıf bir bağlantısı olan Kinane kabilesinden olması, onları ailenin önemsiz üyeleri haline getirmişti⁴⁸. Ümeyyeoğulları ailesinden müslüman olanlar arasında hem annesi hem de babası Kureysli olan tek kişi Hz. Osman'dır⁴⁹.

42 İbn Abdilberr, el-İstîâb, II, 420; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 97

43 İbn Sa'd, et-Tabakât, IV, 94; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 97

44 Belâzurî, Ensâbü'l-Eşraf, I, 199; İbn Abdilberr, el-İstîâb, II, 460; Süheylî, Ravdu'l-Unuf, III, 225

45 İbn Sa'd, et-Tabakât, IV, 101; İbn Abdilberr, el-İstîâb, III, 1177; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğabe, IV, 230

46 Belâzurî, Ensâbü'l-Eşraf, I, 199; İbn Abdilberr, el-İstîâb, IV, 1631; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğabe, VI, 70-71

47 Lings, Martin, Hz. Muhammed'in Hayatı, s. 107

48 Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 100

49 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 53

Benî Ümeyye ailesinden olmamakla birlikte, Ebû Süfyan'ın babası Harb'in anlaşması (Halif) olan Cahş ailesi de Müslüman oldu. Onların anneleri, Abdümenaf'ın kızlarından biri idi⁵⁰. Hz. Peygamber'in de halasının oğlu olan Abdullah ve Ebû Ahmed b. Cahş, aileleriyle birlikte İslâm'a girdiler⁵¹. Yeni dine hoş bakmayan Benî Ümeyye ileri gelenlerinin, himayelerine almış oldukları Cahş ailesinin Müslüman olmalarına karşı çıktıkları ve onları bundan vazgeçirmeye gayret gösterdikleri muhtemeldir.

D- ÜMEYYEOĞULLARI'NIN MÜSLÜMANLARA KARŞI DÜŞMANLIKLARI

Yukarıda gösterilen tablonun "Müslüman Olmayanlar" bölümüne bakacak olursak, onların Müslüman olanlardan daha az olduğunu görürüz. O zaman da, Ümeyye'lilerin İslâm'a muhalifi kanatta yer aldığı şeklindeki kanatimizin tam tersi bir sonuca ulaşmış oluruz. Ancak, listedeki şahısların hemen tamamı kabile içerisinde söz sahibi insanlardır. Ümeyyeoğulları'nı Mekke site devleti nazarında onlar temsil ediyorlardı. Utbe b. Rebîa ve Şeybe b. Rebîa Mekke'nin en ileri gelen şahısları arasında kabul ediliyorlardı. Utbe'nin oğlu Velid de babası kadar olmasa da ailede da saygın bir yere sahipti. Ebû Uhayha Said b. el-Âs kabilenin hatırı sayılır şahıslarından biri idi. Bu şahıslara, bilhassa Bedir savaşından sonra Mekke'nin başına geçecek olan Ebû Süfyan'ı eklemeliyiz. Ayrıca onun iki oğlu Hanzala ve Amr da müşrikler safında yer almışlardı. Kısacası Benî Ümeyye'nin temsilcisi durumunda olan bütün üyeler, İslâm'a karşı çıkmışlardı. Müslüman olan üyelerin kabile meclisinde herhangi bir etkinliği yoktu. Ümeyyeliler'in her meseledeki kararını müşrik kanatta yer alanlar belirlediğine göre, Ümeyyeoğulları'nın İslâm'a muhalif kanatta yer aldığını söylemek mümkün olacaktır.

Kendi ailesinden İslâm'a girenlere her türlü baskıyı uygulayan bazı Benî Ümeyye ileri gelenlerinin aynı baskıyı ve eziyeti diğer Müslümanlara, özellikle de Hz. Peygamber'e reva görmüşlerdir. Klâsik İslâm tarihi kaynaklarında, Allah Rasûlü'ne aşırı derecede düşmanlık yapanlar olarak Ebû Cehil, Ebû Leheb, ve Ukbe b. Ebî Muayt zikredilir⁵². Yine Hakem b. Ebî'l-Âs da bu kişilerden sayılır⁵³. Dikkat edildiğinde, adı geçen şahıslardan ikisi Benî Ümeyye'dendir. Hz. Peygamber'in amcası olan Ebû Leheb de aynı ailenin eniştesidir. Bu durum, Ümeyyeoğulları'nın, Hz. Peygamber ve Müslümanlara vermiş oldukları sıkıntıların boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır.

⁵⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 100

⁵¹ İbn Sa'd, et-Tabakât, III, 89-90; İbn Abdilberr, el-İstîâb, III, 877; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, III, 194

⁵² İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 201; Belâzurî, Ensâbü'l-Eşraf I, 124; İbn Haldun, Kitâbü'l-İber II.c, 2.ks. s. 8

⁵³ İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, II, 64

Mekke müşrikleri içerisinde Hz. Peygamber'e karşı en seviyesiz davranışları sergileyen, fiilen ona zulüm ve eziyette bulunan kişi, Ümeyyeli Ukbe b. Ebî Muayt'tır. Rasûlüllah (s.a.v) bir gün Hicr'de namaz kılariken, Ukbe gelip boyun atkısını onun boğazına dolayarak şiddetle sıkmaya başladı. Hz. Peygamber yere düştüğünde, halk öldü diye bağışmaya başladı. Nihayet orada bulunan Hz. Ebû Bekir, Ukbe'nin kolundan çekerek "Rabbim Allah diyen bir insanı öldürecek misin ?" diye bağırarak onu oradan defetti⁵⁴.

Ukbe, yine Ebû Cehil'in kışkırtmasıyla namaz kılmakta olan Rasulüllah'ın üzerine deve işkembesini koyarak, ona en büyük hakareti yapmıştı⁵⁵. Onun aşırı davranışlarından birisi de, eline bir zembil alıp, onu türlü pisliklerle doldurması ve Hz. peygamber'in evinin önüne koymasındı⁵⁶. Müşriklerin elebaşları Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Ukbe b. Ebî Muayt bir gün tavaf esnasında Hz. Peygamber'e hoşlanmayacağı şeyler söylediler ve hepsi birlikte onun üzerine saldırdılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber Ebû Cehil'i, orada bulunan Hz. Ebû Bekir Ümeyye'yi, Hz. Osman da kendi akrabası olan Ukbe'yi uzaklaştırdı⁵⁷. Yine bir gün Ukbe, Hz. Peygamber'in bir konuşmasını dinlemişti. Onun bu davranışını Ümeyye b. Halef duydu ve ona, "Eğer bir daha onu dinler ve de gidip onun yüzüne tükürmezsen, seninle hiç konuşmayacağım" dedi. Bunun üzerine Ukbe, onun isteğini yerine getirdi⁵⁸. Hz. Peygamber'e karşı yaptığı bunca eziyetler sonucunda, Ukbe b. Ebî Muayt hakkında şu âyet nazil oldu;"O günü hatırla, zalim, ellerini ısırarak diyecek ki, keşke Rasûlüllahın yolundan gitseydim, keşke falancayı dost edinmeseydim. Bana zikir ve hidayet geldiği halde, beni dalâlete düşürdü. Şeytan insanı rezil eder"⁵⁹.

Benî Ümeyyeli Hakem b. Ebi'l-Âs'ın yeğeni Hz. Osman'a, Said b.el-Âs'ın da oğlu Halid b. Said'e dinlerinden döndürmek için yaptıkları şiddetli baskı ve eziyetleri yukarıda teferruatlı bir şekilde verdik. Bu aile ileri gelenleri hem kendi kabile mensuplarına hem de bizzat Hz. Peygamber başta olmak üzere diğer müslümanlara sıkıntı vermek için her türlü yola başvurmuşlardır.

Allah Rasûlü'ne düşmanlıkta ileri giden müşriklerin kadın temsilcisi ise yine Benî Ümeyye'den Ümmü Cemil bint Harb b. Ümeyye'dir. Rasûlüllah'ın (s.a.v) geçeceği yollara her türlü pislîği atan ve ona eziyet

54 Buhârî, Kitâbu Menakibi'l- Ensar, 29; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 204; İbn Kesîr, Sîre, I, 470

55 İbn İshak, Sîyer, s.271; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 417; Müslim, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Sîyer,39; İbnü'l-Cevzî, el-Vefâ bi Ahvâli Mustafâ, I,190

56 İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 50

57 İbnü'l-Cevzî, el-Vefâ, I, 188-189; İbn Seyyidinnâs, Uyûn, I, 103-104; Halebî, İnsan, I, 472

58 İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebevi' ye, II, 57

59 Furkan, 25/27, 28, 29

vermek için geçeceği yollara dikenler döken bu kadın ve kocası Ebû Leheb hakkında Leheb sûresi nazil olmuştur⁶⁰. "Rukayye ile Ümmü Gülsüm dinden çıkmışlardır" diyerek Hz. Peygamber'in kızlarıyla nişanlı olan iki oğlunu onlardan ayıran da yine odur⁶¹.

Ebû Süfyan'ın kız kardeşi ve Muaviye'nin halası olan Ümmü Cemil, Hz. Peygamber'in amcası ve Haşimoğulları'nın lideri konumunda olan kocası Ebû Leheb'in azılı bir Peygamber muhalifi olmasına mutlaka katkıda bulunmuştur. Müslüman olmamalarına rağmen Haşimoğulları sırf kan bağı (Asabiyet)⁶² sebebiyle -başta Ebû Talib olmak üzere- Allah Rasûlü'nü himaye etmeye ve onu her türlü saldırıdan korumaya çalışırken, Ebû Leheb'in karşı tarafta olması dikkat çekici bir durumdur. Muhtemelen Ebû Leheb eniştereli olması hasebiyle Ümeyye oğulları'dan bir takım ticarî imtiyazlar elde etmiştir. Bu imtiyazlar onun, menfaati, aile asabiyetine tercih etmesine sebep olmuştur. Halbuki, onun bu davranışı Haşimoğulları'nın genel tavrına ters düşmektedir.⁶³

İslâm'a karşı düşmanca tavır takınan ve Müslüman olan oğlunu dininden vazgeçirmek için gayret sarfeden Sa'd b. Ebî Vakkas'ın annesi Hamme bint Süfyan b. Ümeyye'den de bahsetmemiz, Ümeyye ailesinin İslâmiyet aleyhine tutumunu ortaya koymaya katkıda bulunacaktır. Oğlu Sa'd'ın Müslüman olduğunu duyan Hamme, "Vallahi sen Muhammed'i inkâr edinceye kadar gölgede durmayacağım. Yemek içmek te bana haram olsun" demişti. Gerçekten de üç gün yemedi, içmedi, gölge altında

60 İbn Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 9; İbn Kuteybe, el-Meârif, s. 55; Belâzürî, Ensâbü'l-Eşrâf, I, 22

61 İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, VII, 384; İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 490

62 Asabiyet, Cahiliye döneminde bir kişinin baba cihetinden akrabasını sonra kabilesini haklı olsun haksız olsun her meselede müdafaa etmesi, her türlü dış tehlike karşısında ve başka insanlara saldırı esnasında kardeşine yardım etmesidir. Asabiyet duygusu o dereceye kadar varmıştı ki, şair Cüdebe b. Anber et-Temimî'ye atfedilen "İster zalim, ister mazlum olsun kardeşine yardım et" sözü Araplar arasında düstur edilmiştir. Yine Asla b. Abdullah isimli bir şairin "Kardeşin bir topluluğa karşı haksızlık yapınca ben ona yardım etmeyeceksem, haksızlığa uğrayınca da yardım etmem" sözü de Araplardaki asabiyet anlayışını ortaya koyan ilginç bir örnektir. bk. Mustafa Çağrırcı, "Asabiyet", DİA, III, 453-455, Ayrıca bk. Ahmed Ateş, "Asabiyet", İA, I, 663-664; Asabiyet hakkında İslâm dünyasında en özgün değerlendirmeler İbn Haldun'a aittir. Bu konuda geniş bilgi için bk. İbn Haldun Mukaddime, trc. Süleyman Uludağ, Uludağ Yayınları, İstanbul 1988, I, 119-130

63 Muhammed Hamidullah, "Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanları'nın Psikolojisi" isimli makalede Ebû Leheb'den bahsederken şöyle der: "Bir gün Ebû Leheb Ebû Talib ile ağız kavgasına tutuşmuşlar ve Ebû Leheb Ebû Talib'i yere yıkmış, göğsünün üstüne oturmuş ve onu tokatlamaya başlamıştı. Hz. Muhammed olayı gördüğünde, Ebû Leheb'i kollarından birinin üst kısmından yakalayıp onu yere sermişti. O zaman da Ebû Talib onun üzerine çıkmış ve onu tokatlamaya başlamıştı. Ebû Leheb de Hz. Peygamber'e hitaben "O da amcan, ben de amcanım. Bunu bana niçin yaptın? Yemin ederim ki, kalbim seni asla sevmeyecektir." Belâzürî, Ensâbü'l-Eşrâf Ensab, I, 130-131). Hamidullah bu makalesinde İslâm öncesi meydana gelen bu olayın Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'in tebliğine şiddetle karşı çıkışında etkisinin olabileceğini bildirmektedir. bk. Muhammed Hamidullah, La Psychologie des Grands Ennemis du Prophete, "Reçue des Etudes İslâmiqnes" de kakale, ayrı basım s.109-114, Paris 1965, trc. İsmail Yakıt, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , sayı. 7, Erzurum 1986

durmadı⁶⁴. Sa'd'ın bu duruma üzüldüğü ve sıkıntı duyduğu bir sırada, Allah'a isyan konusunda ana-babaya itaatin doğru olmadığına dair Lokman Süresi'nin 15. âyeti nazil olunca, Sa'd annesine, "Ey anne, senin yüz bin canın olsa, onlar birer birer çıksa, artık dinimi bırakmam. İster ye, ister yeme, ister gölgelen, ister gölgelenme" cevabını vererek dindeki sebatını ortaya koydu. Anne de oğlundan ümidini keserek, inadından vazgeçmek zorunda kaldı⁶⁵.

F-ÜMEYYEOĞULLARI'NIN HZ. PEYGAMBER'E KARŞI SİYASÎ MÜCADELELERİ

Benî Ümeyye içerisinde, Müslüman olanları zor kullanarak İslâm'dan ve Hz. Peygamber'den ayırmak isteyen Ukbe b. Ebî Muayt, Said b. el-As, ve Hakem b. Ebî'l-As gibi sefih kişiler olmakla beraber, muhatabına medenî ölçüler içerisinde yaklaşan ve karşılıklı diyalog içerisinde anlaşmaya çalışan Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa ve Ebû Süfyan b. Harb gibi kişiler de vardı. Adı geçenler İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Peygamber'e daha az düşmanlık yapanlar diye zikredilmektedirler⁶⁶.

Mekke müşriklerinin bazıları katı yürekli, kibirli, azgın insanlardı. Bir kısmı ise, mutedil davranışlı, meseleleri karşılıklı konuşma ve görüşme yoluyla halletmeye mütemayil kişilerdi. Anlaşıldığına göre, ikinci grup insanların inkâra düşmeleri ya gafletten, ya asabiyetten, halkından utanmaktan, ya da menfaatini yitirme korkusundan kaynaklanıyordu⁶⁷. Yukarıda saydığımız şahsiyetlerden bihassa Utbe b. Rebîa ve Ebû Süfyan b. Harb üzerinde durmamız gerekecektir. Mekke'nin sayılı liderlerinden olan bu şahıslar, Hz. Peygamber ve Müslümanlar hakkında alınan kararlar ve yapılan uygulamalarda imzaları olan kişilerdi. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) karşı seviyesiz davranışlarda bulunmamaları, sadece ikna ve müzakere yoluyla onunla mücadele etmeyi kendilerine prensip edinmeleri nedeniyle, onların yaptıkları bu mücadeleyi, siyasî mücadele başlığı altında incelemeyi uygun bulduk.

İslâm'ın kabileler arasında hızla yayılmaya başladığını ve Müslümanların sayılarının günden güne arttığını gören Mekke ileri gelenleri bir araya gelerek, çareler düşünmeye başladılar. Neticede, Hz. Peygamber'e Utbe b. Rebîa'yı elçi olarak göndermeyi kararlaştırdılar. Utbe, Kureyş içinde en az şiddet taraftarı olan, uzlaşmacı karaktere sahip ve aynı zamanda

⁶⁴ Müslim, Kitâbu Fedâilü's-Sahâbe, 43

⁶⁵ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gabe, II, 368; Halebî, İnsanü'l-Uyûn, I, 447

⁶⁶ İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 201; Belâzürî, Ensâbü'l-Eşrâf I, 124; el-Kâmil, II, 51; İbn Hişâm, Hakem'i birinci gruptan yani, aşırı düşmanlıkta bulunanlar içerisinde sayıyor. bk. İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, II, 64

⁶⁷ Derveze, İzzet, Asru'n-Nebî, II, 168; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 100

akıllı bir kişiydi⁶⁸. Hz. Peygamber 'e gelen Utbe, ona şu tekliflerde bulundu: "Maksadın mal toplamak ise sana mal verip en zenginimiz yapalım, eğer şeref, mevki peşindeysen seni başkanımız yapalım, saltanat istiyorsan hükümdarımız ol"⁶⁹. Yapılan tekliflere bakıldığında, hemen hepsinin yönetimle, idareyle ilgili şeyler olduğu görülecektir. Mekke aristokrasisinin en önde gelen bir şahsı olan Utbe, bir takım yetkiler ve siyasî tavizler vererek, kendilerine rakip gördüğü bir kişiyle anlaşma yapmaya çalışıyordu. Yukarıdaki tekliflerden anlaşılan, Utbe b. Rebîa ve onun gibi düşünen insanların, Hz. Peygamber'e karşı şahsî düşmanlıklarının olmadığıdır. Onların muhalefetlerinin başlıca sebebi, ellerindeki imtiyazlarının kaybedilmesi korkusudur. Bu nedenle, şayet bir anlaşma sağlanırsa, kendi konumları nisbeten muhafaza edilmiş olacaktı.

Hz. Peygamber'i ikna etmek üzere yanına giden Utbe b. Rebîa'ya Rasûlullah (s.a.v) bazı âyetler okudu⁷⁰. Âyetlerden çok etkilenen Utbe geri döndüğünde, müşriklere "Vallahi, onun söyledikleri ne şiidir, ne kehanet. Ey Kureyş bana itaat edin. Onunla, yaptığı şeyin arasına girmeyin. Allah'a yemin olsun ki, onun verdiği haberler gerçekleşecek. Eğer Arab onu mağlup ederse, sizler başkası vasıtasıyla ondan kurtulmuş olursunuz. Şayet o Arab'a üstünlük sağlarsa, onun mülkü sizin mülkünüzdür. Onun şerefi, sizin şerefinizdir. Siz de, bu sayede insanların en üstünü olursunuz." dedi⁷¹. Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber'e karşı Utbe'nin tutumu daha az olumsuzdu, fakat değerlendirmede diğerleri ile aynı hatayı yapıyordu. Zira onun düşüncesi, eğer o peygamber ise ona uymalıdır değil, onun peygamberliğinin Abdumenafoğulları'na ne getireceğidir⁷². Menfaat düşüncesinin ve asabiyetin, insanın sağlıklı düşünmesine ve doğru karar vermesine ne kadar engel olduğunu, Utbe'nin ifadelerinde açıkça görmek mümkündür.

Kavmi böldüğü iddiasıyla Hz. Peygamber'i şikayet etmek üzere amcası Ebû Talib'e gelen on kişilik Mekke hey'etinin başında Utbe, Şeybe ve Ebû Süfyan bulunuyordu⁷³. Bu kişiler, Ebû Talib'den Hz. Peygamber'i kendilerine vermesini, onun yerine güzel ve güçlü bir genç olan Umare b. Velid'i vermeyi teklif ettiler⁷⁴. Tabii ki Ebû Talib, böyle bir teklifi kabul etmemiştir. Ölüm döşeginde iken yine amcasına gelerek, Hz.

68 İbn İshak, Siyer, s.266; Lings, M., Hz. Muhammed'in Hayatı, s.90

69 İbn Hişam,es-Sirettü'n-Nebeviyye, I, 323; İbn Seyyidinnâs, Uyûnu'l-Eser, I,105-106; Halebî,İnsanü'l-Uyûn, I, 487

70 Fussilet, 41/1-6

71 İbn İshak, Siyer, s.266-267; İbn Hişam,es-Sirettü'n-Nebeviyye, I, 324; İbn Kesîr, Sîre, s. 504-505

72 Lings, Hz. Muhammed'in Hayatı, s.96

73 İbn Hişam,es-Sirettü'n-Nebeviyye, I, 297; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 42; İbn Haldun, Kitabu'l-İber, II, cilt 2.ks. s.8

74 İbn İshak, Siyer, s. 209; Taberî, Tarih, II, 327

Peygamber'den söz almasını isteyen, karşılıklı anlaşma yapılmasını teklif eden Mekke heyetinin içerisinde Ümeyyeoğulları'ndan yine Utbe, Şeybe ve Ebû Süfyan hazır bulunmuşlardır⁷⁵ .

Hz. Peygamber ve Müslümanlar aleyhine alınan kararların tümünde imzası bulunan Ebû Süfyan, kabiledaşları olan Ukbe b. Ebî Muayt, Hakem b. Ebî'l-Âs ve Said b. el-Âs'ın yaptıkları gibi, Müslüman olanlara karşı düşmanca saldırılarda bulunmamıştır. Haşimoğulları'na Mekke müşrikleri tarafından uygulanan boykotu, bir kaç yiyecek yüklü deveyi Şib'in ağzına salarak delmeye çalışan Hişam b. Amr b. Rebîa, müşrikler tarafından yakalanıp öldürülmek istendiği sırada, Ebû Süfyan, "Bırakınız adamı ! Şib' deki akrabalarına iyilik etmiştir. Vallahi keşke biz de, onun yaptığı gibi yapsaydık, bizim için ne güzel olurdu." diyerek bu zatı müşriklerin elinden kurtarmıştır⁷⁶ .

İbnü'l-Cevzî'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber, şehir sokaklarında hakaret, kötü muamele ve eziyete maruz kaldığı zamanda, Ebû Süfyan'ın evine sığınıyor ve burada himaye ve emniyete kavuşuyordu. Hz. Peygamber bu iyiliği unutmuyacak ve Fetih gününde, Ebû Süfyan 'ın evine sığınanların emniyette olduğunu ilân edecek, ve onu onurlandıracaktır⁷⁷ . Yine bir defasında Ebû Cehil, Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'ya bir tokat vurmuştu. Bunu duyan Ebû Süfyan, Fatıma'yı yanına almış ve onun da bu adama mukabil bir tokat vermesini sağlamak için Ebû Cehil'in yanına götürmüştü. Rasûlullah bu harekettten son derece mütehassis olarak Ebû Süfyan'a meth-u senada bulundu⁷⁸ .

Bir gün bineklerine binmiş olarak Ebû Süfyan, hanımı Hind ve oğlu Muaviye, yolda yürümekte olan Hz. Peygamber'in yanından geçiyorlardı. Ebû Süfyan, Muaviye'yi indirip Hz. Peygamber'i merkebe binmeye davet etti. Yolda giderlerken Rasûlullah ona, İslâm'dan bahsetti. Ebû Süfyan da anlatılanları dikkatle dinliyordu. Hz. Peygamber, yol ayrımına gelindiğinde teşekkür ederek merkebi Muaviye'ye iade etti. Olanların tümüne şahit olan hanımı Hind dayanamayarak, "Bütün bunları dinlemek için mi, oğlumu merkepten indirdin?" diye çıkışınca, Ebû Süfyan şu cevabı verdi: "Öyle söyleme, o pek asil ruha sahip bir insandır"⁷⁹ .

75 İbn Hişam,es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 105; Taberî, Tarih, II, 323-324; el-Bidâye, III, 123; İbn Seyyidinnâs, Uyûnu'l-Eser, I, 130

76 İbn Hişam,es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 27; Belâzuri,Ensâbü'l-Eşrâf, I, 235; Halebi, İnsanü'l-Uyûn, II, 34

77 Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 99, İbnü'l-Cevzî, el-Mücteba Mine'l- Müctena, (Kahire'de bulunan bir el yazması)

78 Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 99-100

79 Hamidullah, İslâm Peygamberi, I,100

Bahsettiğimiz olaylardan anlaşılır ki, Ebû Süfyan'ın şahsen Hz. Peygamber'e karşı bir kını, bir düşmanlığı yoktu. Ancak Mekke ulularından biri olması nedeniyle, diğer ileri gelen Mekke liderleriyle ortak hareket etmek durumunda kalmış, Peygamber'in ve Müslümanların aleyhine alınan kararlara destek vermişti. Nitekim, Hz. Peygamber'in hicretten önce öldürülmesine karar verilen Dâru'n-Nedve toplantısında Ümeyyeoğulları'ndan Utbe, Şeybe ve Ebû Süfyan hazır bulunmuşlardı. Bununla birlikte, suikastı düzenlemek için evin etrafını saran müşriklerin içerisinde Hakem ile Ukbe bulunur iken Ebû Süfyan, Utbe ve Şeybe bu girişime katılmamışlardı⁸⁰. Anlaşılır, toplantıda alınan karara iştirak eden Ebû Süfyan, Utbe ve Şeybe bizzat Rasûlüllah'ın katillerinden biri olmak istemiyordu.

SONUÇ

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri peygamber olarak gönderilen insanlar sürekli olarak kavimleri içinde reaksiyonlarla karşı karşıya kalmışlar ve dinlerini yayma uğruna bir çok sıkıntılara maruz bırakılmışlardır. Hz. Peygamber de Mekke'de güçlü bir muhalefet hareketiyle karşılaştı. Bilhassa Mekke ileri gelenleri, ellerindeki imtiyazların gideceği endişesiyle topyekün Hz. Peygamber'e cephe aldılar. Mekke'de Allah Rasûlü'ne karşı en fazla tepki gösteren iki kabile Benî Ümeyye ve Benî Mahzum idi. Zaten bu iki kabile, o dönemde Mekke'nin gerek askerî gerekse iktisadî yönden en güçlü soylarını temsil ediyorlardı. Biz çalışmamızda bu iki kabileden Benî Ümeyye'nin Müslümanlar aleyhindeki faaliyetleri üzerinde durduk.

Benî Ümeyye'nin Hz. Peygamber'e karşı çıkmak için Mahzumoğulları'na göre bir fazla gerekçesi daha vardı. O da tarihi İslâm öncesi döneme dayanan Emevî-Haşimî düşmanlığıdır. Bu düşmanlık, Ümeyyeoğulları'nın erken dönemde Müslüman olmalarına büyük engel teşkil etmiştir. Kabile ileri gelenleri Utbe, Şeybe, Ebû Uhayha, Hakem, Ukbe, Ebû Süfyan Müslüman olmamışlardır. Bununla birlikte kabile içinde İslâm'a girenler de olmuştur. Hz. Osman bunların başında yer alır. Ona Halid b. Said ve Ebû Huzeyfe'yi ekleyebiliriz. Ancak bu kişiler, o dönemde henüz genç denecek yaşta idiler ve kabile politikasında etkileri yoktu. Huzeyme ve Sulleyim kabilesinden olup Benî Ümeyye ile anlaşmalı olan bir çok şahıs da Müslümanlar safına katılmışlardır, fakat halif olmaları sebebiyle onların kabile karalarında herhangi bir etkisi olmamıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Emevî ileri gelenleri Mekke dönemi boyunca daima Hz. Peygamber ve dolayısıyla Müslümanlar aleyhine hareket

⁸⁰ İbn Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, I, 122; Taberî, Tarih, II, 370; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 71; İbn Kesîr, el-Bidâye, III, 175; İbn Haldun, Kitâbü'l-İber, II, c. 2. ks. s. 15; Mahmud Es'ad, Tarih-Din-i İslâm, s. 522; Algül, İslâm Tarihi, I, 285

etmişler ve İslâm'ın yayılmasını engellemeye matuf her türlü girişime destek vermişlerdir. Hicretten sonra da onlar, Medine üzerine yapılacak her türlü saldırıyı organize edecekler ve Ümeyyeliler'in Müslümanlar aleyhtarı politikaları Mekke'nin fethedilmesine kadar devam edecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul 1986
- AYCAN, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara 1990
- BELÂZURÎ, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, (thk. Muhammed Hamidullah); V, (thk. Goiten, S.D.F), Jerusalem 1963
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/870), *Sahîh-i Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1979
- CEVAD ALÎ, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Beyrut 1980
- ÇAĞATAY, Neş'et, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1971
- DERVEZE, İzzet, *Asru'n-Nebî*, I-III, (trc. Mehmet Yolcu), İstanbul 1989
- DIYANET İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, III, İstanbul 1988
- ES'AD, Mahmud, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, (sad. A. Lütfi Kazancı- Osman Kazancı), İstanbul 1983
- EZRAKÎ, Ebû'l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed (223/837), *Ahbâr'u Mekke*, I-II, (thk. Rüşdi Salih Melhas), Mekke-i Mükerreme 1965
- FERRUH, Ömer, *Târîhu Sadri'l-İslâm ve'd-Devleti'l-Emeviyye*, Beyrut 1976
- FAYDA, Mustafa, *Halid b. Velid*, İstanbul 1990
- HALEBÎ, İmam Ali b. Burhaneddin(975/1567), *İnsanu'l-Uyûn*, I-III, Mısır 1964
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, (trc: Salih Tuğ), İstanbul 1991
- İBN ABDÛLBERR, İbn Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed(463/1071), *el-İstîâb fi Ma'rifeti Ashâb*, I-IV, Kahire ts. (Dâru Nehdati Mısır)
- İBN HACER, Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalanî(852/1448) *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, I-IV, Mısır 1328
- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed (808/1405-1406) *Kitabü'l-İber ve Divanü'l-Mübtedei ve'l-Haber*, I-V, Beyrut 1971
- İBN HİŞAM, Ebû Ahmed Abdülmelik (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987
- İBN İSHAK, *Siyer*, thk. Muhammed Hamîdullah, (trc. Sezai Özel), İstanbul 1988

- İBN KESİR**, Ebû'l-Fida İsmail (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut-Riyad ts. (Mektebetü'l-Mearif--Mektebetü'n-Nasr)
-----; *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk.Mustafa Abdulvahid), Kahire 1964
- İBN KUTEYBE**, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *Kitâbu'l-Meârif*, Beyrut 1970
- İBN SA'D**, Muhammed (230/884), *Tabakâtü'l-Kübra*, I-8, Beyrut ts.
- İBN SEYYİDİNNAS**, Fethu'd-Din b. Seyyidinnas el-Yamurî, *Uyûnu'l-Eser*, I- II, Beyrut ts.(Daru'l-Marife)
- İBNÜ'L-CEVZÎ**, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali(597/1201), *el-Vefâ bi Ahvali'l-Mustafa*, (thk.Mustafa Abdulvahid), Mısır 1966
- İBNÜ'L-ESİR**, İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (630-1232), *el-Kâmil fi't-Tarih*,I-IX Beyrut 1986
-----; *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VII, (thk.ve tlk. Muhammed İbrahim ve Muhammed Ahmed Aşur), 1970, (Kitabü'ş-Şi'b)
- İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ**, I-XII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1972
- LİNGS**, Martin (Ebûbekir Siraceddin), *Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 1990
- MAKRİZÎ**, Takiyyüddin Ahmed b. Ali (845/1444), *en-Nizâ ve't-Tehâsüm Fimâ Beyne Benî Ümeyye ve Benî Haşim*, (thk. Hüseyin Munis), Kahire 1988
- MUIR**, Sir William, *The Caliphate*, Beyrut 1963
- SÜHEYLÎ**, Abdurrahman(581/1185), *Ravdu'l-Unuf fi Şehrhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişam*, I-VIII, (thk. Abdurrahman Vekil), Kahire 1967
- ŞİBLÎ**, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*,(trc: Talip Yaşar Alp), İstanbul 1980
- TABERÎ**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-XI, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Beyrut ts.
- WATT**, W.M, *Hz. Muhammed Mekkede*,(trc:Rami Ayas-Azmi Yüksel), Ankara 1986
- YILDIZ**, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi*, I-X, İstanbul 1992